

Gróf Bethlen Elek naplójegyzetei az 1809-i erdélyi nemesi fölkelésről.

(Második és befejező közlemény.)

A diaeta alatt a herceg velem gyakran dolgoztatott s az insurrectio dolgában sok előkészületet tettünk. Úgyannyira megnyertem volt bizodalját, hogy a stabalisoknak való individuomokat is, akiket arra valóknak tartottam, velem feljegyeztette s ezen jegyzést a gubernátorral közölvén, e szerént proponálta Ófelségének őket s eszerént jött le a confirmatio is.

Eloszolván a diaeta, ki-ki sietett vármegyéjében. A készületeknek nagy hire indult meg legottan, de a dolog azonban lassan ment. A sok interesse, a permanens deputatioknak különböző principiumaik s különböző operatioik, a szokatlanság, a dolgok kiemenetének (melyet mindennap lehetett reményleni) várása stb. a munkát nagyon késleltették. Ófelségétől az alatt szüntelen érkeztenek a Handbilletek, hogy siessen a herceg, mentől előbb induljon, s magát F. M. L. Merveldt¹ coniungálja. A császár bizonyosan hitte még a herceg leindulásokat s most a diaeta után annál inkább, hogy az insurrectio készen állt, mert a gubernator s cancellarius az előbbi katona játékokat valóságos insurrectionak rajzolták le. Mindezeket látván a herceg, másfelől Catinellitől is szüntelen ijesztetvén, ki azt akarta, hogy a herceg a commandot tegye le s felmenni s ott az armadánál fényes rollét akart játszódni, felküldötte Woebert Ófelségéhez Komáromban, hogy mindenről szóval tegyen tudósítást, a környülállásokat mondja meg s további parancsolatait kérje ki. Woeber elindult augusztus 9-én, a herceg pedig velem, O'Donellel s Catinellivel 14-én útnak indult, hogy az országban széjjelnézvén, lássuk, a jurisdictiok mit csinálnak, s jelenlétünkkel sürgessük a készülleteket.

14-én ebédre mentünk *Tordára* s ott a főispán gróf Teleki Domokosnál ebédelvén s a permanens deputatio munkáját megtekintvén, ugyanott az aranyosszéki főtisztal gróf Nemes Józseffel is értekezvén, aznap tovább *Felvincznél* nem mehettünk. 15-én jókor *Nagyenyedre* mentünk, ott is a főispán gr. Haller Istvánnal végezvén, késő ebédre *Küküllővárra* mentünk gróf Bethlen Józsefhez. 16-án reggel *Dicsőszentmártonba* menvén s ott is mindent megvizsgálván, s gróf Haller Gáborral, a főispánnal, számotadván munkálkodásokról, ebédre jöttünk a szegény gutautótt bátyámhoz gróf Bethlen Lászlóhoz ebédre, s onnan hálni *Marosvásárhelyre*. 17-én ott mulattunk. A főtiszt gróf Teleki Mihály ked-

¹ Gróf Merveldt Miksa, korábban követ az orosz császári udvarban.

vetlenségben lévén a szék előtt, a dolgok itt igen rosszul folytak. Itt azért több igazítani való dolgunk volt. 18-án délután indultunk el lóháton Marosvásárhelyről, mentünk hálni *Erdőszentgyörgyre* a gróf Teleki Domonkos házához. 19-én ebédeltünk Macskássy Lajosnál *Szításkeresztúron*² s mentünk estvére *Székelyudvarhelyre*, mind lóháton, ott beszállottunk a szék házához, a főtiszt br. Henter Antal urhoz. Itt még 20 falu nem akart lustrálni. Sietvén a herceg, innen írtunk a háromszéki főtisztnek gr. Mikes Zsigmondnak, s a csikinek Sándor Mihály urnak s töltek tudósításaitak békivántuk az iránt, hogy 1. mennyire mentek az insurrectioval? 2. melyek az akadályok s hogy lehetne ezeket elhárítani? 3. hány lovas, hány gyalog lesz? mikorra lesznek készen? Ezen kérdések szerént folyt mindenütt a visitatio is.

20-án délután mentünk Udvarhelyről *Kőhalomba*. Onnan 21-én ebédre *Fogarásban*. Itt kész terített hosszú asztalt találtunk az arendás udvarban, ahová szállítottanak. Végire járván a dolognak, hát a főkapitány Bisztray József minden kréit-pléit ebédre hívott volt s amidőn mondtam néki, hogy a meg nem eshetik, mert az etiquette szerént egy erzherceg nem ehetik más-sal, csak születésbeli emberrel, s katonatiszttel, s rendre vettem a hosszú listát, mindegyikre azt felelte: „Az Istenért, ez ugyan jó nemzetség, hiszem e nekem is apámról (vagy anyámról) atyámfia!” Nagy munkával lehetett a méltóságos főkapitány urnak (ki egy oláh arany váltónak a fia), vagy két atyafiát a listából kihuzatnom.

A felsőfejérvármegyei főispány Türy László úr is itt lévén, ki a diaetán is alattomba szüntelen mesterkedett, egy escadron lovasságot oda concentráltatott, melyeket délután a fogarasi escadronnal együtt Pál testvéröcsém igen jól exerciroztatott. A herceg nagyon örvendett, hogy ez első kész insurgenseket látta s az öcsémét igen nagyon megdicsérte, de az öcsém méltán tartván tőlle, hogy a herceg megsalattatásából nagyobb rossz következik, mint emberséges ember magyarán megmondotta a hercegnek, hogy ezen felsőfejéri escadronból, (mely most mind a legtehetősebb emberekből állott), négynél több nem fog insurgálni. Ezen a herceg nagyon felindult s a főispány Türyt, ki különben is notatus ember volt, erőssen lepirongatta, ki ezért sokakkal együtt, kik ott magokat mutogatták, megengesztelhetetlen ellenségévé vált az öcsémnek.

Egy compania Fogaras-vidéki gyalogság is még ugyan mündirozatlan, de ki volt rukkolva. Itt a vár teli volt francia rabokkal, kik jöllehet bizonyosan nem volt rosszabbul állapotjok, mint a mienkeknek francia rabságba, szüntelen panaszolkodtanak s a hercegnek alkalmatlankodtak.

22-én ebédre mentünk *Freckre*, hová a br. Bruckenthal József házához előnkbe jöttek a Commendirozó, a thesaurarius gr. Bethlen József és a nationis comes Br. Bruckenthal Mihály. Estvére jöttünk *Szebenbe* s szállottunk a Br. Bruckenthal József házához.

Azt az attentiot, mellyel a comes a herceget nemcsak Sze-

² Most Székelykeresztúr.

benbe fogadta, hanem minden szász helységbe s legalább való szász faluban is fogadtatta, leírni nem lehet. Egyik falu határától a másikig mindenütt 12—20 hosszú bundás szász kísérte szekereinket, a faluk közepén az öregek, gyermekek a pappal együtt csinosan felöltözve vártanak s a pap beszédével beneventált. Városoknál a határ szélén a magistratus acceptált, uniformizott lovas polgárok mentek a szekér előtt, az uniformizott gyalog városiak a piacon felmarschirozva vártanak, ágyúztak, harangoztak, vivatot kiáltottak stb. Szebenben annál fényesebben volt a fogadás.

25-án ebédeltünk a Commendirozónál, vacsoráltunk gr. Bethlen Józsefnél, megnéztük a casarmát, a szász oskolát, a nemzeti archivumot, különösen pedig Bruckenthal volt gubernator gyűjteményét, melynek jobb móddal való megmutatására a comes a szász püspöket béhivatta s a tudós abbé Ederrel odarendelte, kik az Erzhercegnek itt kimutatott tudományán, mindenbe, kivált a numismaticában eléggé nem bámulhattak, az Erzherceg is ellenben ezen gyűjteményeket, kivált a régi pénzbeli ritkaságokat előre nem is képzelhette.

24-e egy volt legszebb napjai közül életemnek. Jókor megindulván a commendirozó, thesaurarius és comes társaságokba, mentünk a Verestoronyhoz, onnan el a határig, s meg vissza ebédre a Verestoronyhoz. A szép út és idő ezen gyönyörű tájéket még kellemetesebbé tették. Egy nagy gondolatlanságot csináltunk azonban ez nap; ugyanis hire már előre elment volt, hogy melyik nap fog a Herceg idejönni, a hely mindenütt nagyon szoros, katonaság egyéb hat golyvás invalidus oláh katonánál a szélen nem volt, a muszkával már Lengyelországban az ellenségeskedés kiütött, mi mégis magunkra a határ szélén megállottunk. Szemben hat kozák volt a patakon túl lóháton, a Herceg a tisztet a commendirozóval általkiáltatta; e volt egy B. Geismar nevű hadnagy, aki azelőtt nálunk a Deutschmeister regimentjébe szolgált, hessen-casseli fi. Ez általjövéen hosszasan beszélgetett a Herceggel; ha valami maga vető ember lett volna, mindnyájunkat csak tizenkettőd magával is elfoghatott volna s keservesen megadtuk volna az ujságon való kapás árát. A Verestoronytól mentünk délután *Disznódra*. Itt a falu tisztos öregjei a falun kívül köszöntöttek, a piacon egyfelől a fiú, másfelől a leánygyermekek mind igen csinosan öltözve, Leszállván, egynéhány házhoz bémentünk s a posztócsinálás minden munkáját kezdetitől fogva végig megnéztük. Valóban szegyenlettem, hogy hazafi létemre ezen industriosus helyet soha még meg nem néztem volt, mert ezeknek szorgalmatosságokat s rendekét amig nem látja az ember, képzelni elégtelen. Ugy tetszik, hogy az industria lelke megszállotta ezen helységet, mert amint a szebeni archivumból megtetszik, ez előtt 500 esztendőkkel mind kasza csinálók lakták ezt a falut s most ily egészen különböző ágára adták magokat az industriának. Az egy posztó most többet hajt bé 800.000 Rh. forintnál nékiek esztendőnként. Bár tizenkét ilyen faluval dicsekedhetnének szegény Hazánkba! Estve innen visszatértünk Szebenben, hol a comesnél igen szépen kivilágosított kertjébe vigan vacsoráltunk.

25-én megindulván jöttünk *Oláh-Piánba* s ott az aranymosást megnéztük; előttünk mostanak egy akkora darab kővel elegy aranyat, mint egy kis dió, úgy hogy az Erzherceg sokáig kételkedett, hogy csak belélopták ezt a darabot.

26-án ebédre mentünk *Fajdahunyadra*, hol a kastélyt, ezen gyönyörű nemzeti régiséget, azután a hámorokat, különösen a most kezdődött kardvas csinálást megvizsgálván, jöttünk délyestve Dévára. Itt egy osztály nemesség a városon kívül felmarchirozva várt, kiknek különböző gyakorlásaikban a Herceg késő estvig gyönyörködött.

27-én kijött, hogy ez az osztály is csak szemfényvesztésre volt kiállítva s a főispány gr. Bethlen László és az öregebb főbíró Lázár János betegsége miatt a 2-ik főbíró Barcsay László adminisztrálván a vármegyét s az insurrectio dolgát felette hidegen folytatván, itt is minden irásokat megvizsgáltunk s a főbíró Barcsayt a herceg nagyon lepirongatta. Délután még hosszasan exerciroztatta a Herceg a divisiót s későn estve értünk setétbe *Szászvárosra* s a br. Bánffy László házához szállottunk.

28-án jöttünk ebédre *Károlyvárra*³ s onnan estvére *Nagyenyedre*. Itt láttuk a legelső igaz kezdetét az insurrectionak. Ez a vármegye, mely diaeta előtt semmit sem akart tudni az insurrectióról, mint törvényteleniségről, két derék főbírája Sárpataky György s Pávay Elek és a permanens deputatio praesesse gr. Nemes Ádám igyekezetük által minden más iurisdictionokat a valóságban megelőzött. A Hercegnek is és méltán, itt tapasztaltam legelső s legnagyobb meglepődését.

29-én visszaérkezünk Kolosvárra s előttünk egy órával érkezett volt meg Woeber is Komáromból. A császár nagyon nehezelt a sok akadályokért s késedelemért s az insurrectio mentől előbbi kiállítását Handbillétje által a gubernátornak is keményen parancsolta. Egyszersmind a Herceg commandója alá bizta a még itt lévő s ujonnan felállított regularis katonaságot is oly rendléssel, hogy ezzel s az insurrectioval késedelem nélkül induljon Lengyelország felé.

Ez az út a Hercegnek igen hasznos volt. Ezen környülállások között volt legjobb módja neki az országgal, sőt az individuumokkal is megismerkedni. Az insurrectio is bizonyosan legalább egy hónappal későbbre állott volna ki, ha ezt az utat a Herceg nem tette volna. Az ujságokat koholó s értetlen emberek ezen útról is sokat beszéltek; így p. o. Udvarhelyszéken a renitens faluk közül sokan menvén keresztül, mind lóháton, sok nemesség kísérésével, ott azt beszéllették, hogy e nem herceg, csak az urak öltöztették fel s jártatják ottan, hogy őket ijesszessék stb.

Woeber az én resoluciómat is lehozván, a Herceg eddig tett fáradozásomat igen kegyesen megköszönte s mondotta, hogy őfelségétől engemet kikért s kinyert s igen örvendi, hogy már együtt maradhatunk. Meg kell még jegyezni, hogy a fenn említett pontokra mindenütt, ahol személyesen is voltunk, irásba kívánta bé az Erzherceg a főtiszttektől declaratiojokat, mely különösen a

³ Gyulafehérvárra.

számra nézve igen nagyon különbözött az azután valósággal kiállottak számától.

Szept. 9-én érkezett egy Leibhadnagy a Hercegnek a primás halála hírével, mely csapás annál véletlenebb volt, mivel Woerber fenn létében ötet gyógyulófélben s veszedelmes kívül hagyta volt. Az Erzherceg keserűségét képzelnem sem lehet, mindnyájan rajta is megijedtünk. Méltó is volt szomorúsága, mert a primás volt az, aki a testvéreket egymás között s különösen a császárral egybekapcsolta; igen nagyeszű, szép maga alkalmaztatású s vig iffiú úr lévén, mindeneknek szívét meghódolta. Egy kevésé indulatos is volt, de ezzel soha kárt nem tett, sőt gyakran hasznót, mert féltenek haragjától. Magyarország is véghetlent vesztett halálába. Tulajdon jó szívinek lett áldozatja; az ispotályokat gyakran látogatván, ott kapott nyavalyája ölte meg. Életében gyengék voltak a nervussai, gyakran jött reá valami nyavalyatörés forma ájulás, melybe napokat feküdt. A háza első kikészítése, jószágainak rövid birtoka, bős adakozási s különösen az insurrectio, melyben egész huszárregimentet állított, annyi adósságba keverték, hogy testvérei az örökséghez nem is nyultanak, hanem a császár vette által mind a hagyományt, mind az adósságot. A Herceg requiemet tartatott neki a piaristáknál s 15-án elindult Woerberrel édes anyja vigasztalására, ki ekkor Terebesen Kassa táján mulatott s 19-én szerencsésen visszaérkezett Kolosvárra.

Megerkezésével kapta a Kollowrath levelét, melyben írja, hogy őfelsége 7-én költ Handbilletjébe minden Erdélybe s Bukovinába lévő hadierőnek, az insurrectiot is beléértve, főcommendóját neki adták által. Ez a Catinelli sugorlásinak volt következménye; ő iratott a Herceggel őfelségének, hogy az insurrectio akadályait bajoson háríthatja el. Én legottan megijedtem, hogy így az insurrectioból semmi sem lehet. Félttem, hogy az emberek kapva fognak kapni az alkalmatosságon, hogy törvényesen engedetlenkedhesse- nek. Az Erzherceg ezen hadra ország generálissa, mind a császár ennek nevezte ki, mind az ország ennek hívta meg. Csudálatosnak is tetszett, hogy Kollowrath a Handbillet mását el nem küldötte. Ilyen környüállásokban azt kértem a hercegtől, s Woerber is hiven secundált, hogy ezen Kollowrath levelét legottan küldjük fel Őfelségének s írja meg a herceg, hogy minthogy eszerént ezentúl Kollowrath az előljárója, maga tudósításait többé egyenesen a császárnak egyenesen (igy!) nem küldheti, hanem minden jelentést a Commendirozónak téssen meg, amint a szolgálat rendi hozza magával. Ha ezen tanácsot a herceg követte volna, melyet csak Catinelli disputált el, a dolog idején kitálatódott s minden más-kép folyt volna; mert hogy a császárnak nem a volt a célja, amit Kollowrath magyarázott, azt bizonyosan tudtam, s azután meg is tetszett. Kollowrath pedig csak a hadi lábi fizetésre vágyott s Bánffy gondolta, hogy vele könnyebben bánik, mint a császár sógorával. Azt igérvén Kollowrath, hogy egynéhány nap mulva maga eljön Kolozsvárra, ezt a herceg a Catinelli tanácsára meg akarta előbb várni s a Handbilliétet megnézni, minekelötte valami lépést tenne. Azt pedig előre lehetett látni, hogy szembe másként adódnak elő a dolgok, s a herceg becsülete megsértődését elfelejt-

vén, csak a maga könnyebbülését fogja látni az egész dologban. Ugy is lett. Kollowrath eljött s a gubernátorral és a centrális commissioval ülést akart tartani, de még az ülés előtt általlátván, hogy bajosan egyezhetnek, mindketten a herceghez folyamodtak, ötet is odakérték s ő legottan meg is jelent. Itt csak arról volt végtés, hogy a két szász bataillon, a Felső Fejérből s szászokból álló lovasosztály, melyet a testvéröcsém Pál commendirozott. Talmácson a generális Novák, a második gyalog- és második lovasregimentek Enyeden a generális Kerekes, az első és harmadik lovasregiment a talmácsi division kívül, az első gyalogregiment és a harmadik gyalogregiment első bataillonja (a Marosszékiek) Dés és Beszterce körül gyűljenek a generális Bánffy brigádja alatt, a fővezérség a Commendirozóé legyen s a generális Bánffy és Kerekes brigádái formálják a herceg divisioját. Ez azután megint megváltozott, mert a császár egy újabb 30-ik Oct. költ Handbillétjében keményen lepirongatta Kollowrathot, hogy miért érthette oly balul az Öfelsége parancsolatját s az egész insurrectio commandóját a hercegnek visszaadta. Ugyanezen ülésben a regimenteknek következő elosztások állítottott meg:

1. gyalog: Kolozs-, Belsőszolnok-, Doboka-, Kővár-, Középszolnok-, Kraszna.

2. gyalog: Torda-, Küküllő-, Aranyos-, Udvarhely-, Fogaras-, Alsó-Fejér-, Zaránd- és Hunyad.

3. gyalog: Maros- és a szász nemzet két bataillonja.

1. lovas: Középszolnok-, Kraszna-, Kolozs-, Torda-, Doboka-, Belső-Szolnok.

2. lovas: Alsó Fejér-, Aranyos-, Udvarhely-, Zaránd-, Hunyad.

3. Lovas: Felső-Fejér-, a szász escadron, Maros-, Csik-, Küküllő-, Fogaras-, Háromszék.

Az insurrectio egybegyülésének terminussa szeptember végére hangoztatván, az Erzherceg is késedelmezni nem akart s október első napján Kolozsvárról mindenestől megindultunk s jöttünk Désre. Szamosujvárt szinte kitörtük a herceggel nyakunkat, mert az örmény lovak háromszor kaptanak el. A herceg szállott Désen a báró Henter Antal házához. Désen majd semmit sem találtunk. Báró Domokos Antal obester volt az interimális brigadiros, lovasság helybe volt a kolosi divisio, Órben a tordai lovas divisio, Rettegen a krasznai escadron. Gyalogság a kolozs-vármegyei s a belsőszolnokinak egy része, Kővár vidékéről igen kevés, mert éppen azelőtt való nap tisztjeiket megtámadták s nagyobb részek hazaszökött. Azután két nappal érkezett a doboka-vármegyei escadron s három compania jól kikészítve, a krasznai gyalogság, melynek száma papiroson 252 volt, csaknem mezitelen. A doboka-vármegyei gyalogság is, minekutánna negyedik mustrát tartottunk, nagyobb részén elszökött, a krasznából pedig csupán öt maradt. Ekkor gyűlt meg nagyon a bajom. Catinelli szüntelen erőltette a herceget, hogy példáért lőtessen agyon a desertorokból, én szüntelen csendesítettem, s végre Catinellivel a herceg előtt halálosan egybeveszvé, a dolgot odahajtottam, hogy mindenféle a jurisdictionnak, különösen a gubernatornak s Commen-

dirozónak irjanak, magunk pedig a néppel mentől előbb menjünk Besztercére, hol mindnyájan hazájoktól távolabb lévén, bajosabban szökhetnek.

E szerént Désről megindultunk október 9-én. A Major Balogh Ádám osztálya, mely Dobokából s Belső Szolnokból állott, holmi igazításokért Désen, a krasznai escadron pedig, hogy megvárja a középszolnokit, mellyel egy osztályt formált. Rettegen maradott. Torda Felőrből 10-én indult. Mi a gyalogságot meg nem várván, a kolozsvármegyei osztállyal reggel lóháton megindultunk. Az egy sánta olosz jött szekéren, O'Donell rosszul lévén, Kolozsvárra bément volt. Ebédre jöttünk Bethlenben a mi házunkhoz, hol az édesanyám igen nagy örömmel fogadván a herceget, egy vig, kellemetes napot töltöttünk. Estve felé a gyalogságnak is egy része megérkezett, de indulásokkor nagy láрма lévén, Désen nagyobb része elszökött, a belső-szolnok-vármegyeiek eloszlottak, úgy, hogy alig volt Bethlenbe 150 ember. 10-én reggel 9 órakor Bethlenből megint lóháton megindultunk. Eznapi szinte egy néhányszor szerencsétlenül járt a herceg. Legelőbb is a kevés gyalogság a Bethlen Ferenc udvara előtt felmasirozván s a herceg egy Wesselényi ménességéből való oskolás lovon ülven, ez a fegyvertől s dobtól megijedett, s véghetetlen hányást s ágoskodást tett. Hiában hozattuk elő a vezetéket, mert csak a lovon maradott s végtére mégis odavitte, ahová akarta. Balázsfalvánál megint ugyanazon lóval esett. Végre Szépnnyirnél egy farkast találtunk, melyet az emberek kergettek, ekkor a vezetéket előhozatta, egy szürke igen jól futó mecklenburgi lovat. (melyet a Szent László király lova után Zugnak nevezett), ezen lován utána ered a farkasnak. Én sokáig nem kísértem, mert rossz lovas is vagyok, a lovam is gyenge hátulja lévén, benne sem bízam. De a herceg hegyen-völgyön vágatva a farkas inába. Woerber mindenütt utána. A herceg a farkast béeverte, a kardjával megvágta, farkas felfordult, a ló is reá lépett, de hirtelen felszökven a farkas, egy posványos helyen keresztülment. A herceg jól látta, hogy a hely seppedékes, még Woerbernek kiáltotta, hogy vigyázzon magára s mégis utánna vágat s Woerber a herceg után. Itt a posványba mind a kettőnek lova belésülyedett, kivált Woebert a herceg alig tudta kihuzni, mert a ló is rá esett s jól bényomta volt. Ő tiszta sár lévén, őtet ott is hagytuk s a herceggel ketten béekezünk Besztercére, hol a hercegnek szálásul a tanácsház volt rendelve.

Besztercén s körül bétaláltuk a háromszéki, küiküllővármegyei s fogarasvidéki escadront. Azután gyűltenek a többi is apródonként oda. Itt az egy Obester báró Szentkereszty Sámuel, volt szolgált tiszt, ez is megbetegedett. Se generális Bánffy, se az első lovasregiment Obestere báró Wesselényi István, se az első gyalogregiment commendánsa Obristlieutenant Récsy nem érkeztenek volt még meg, s a legnagyobb rendetlenségbe lévén minden, nekem kellett mindent igazítanom, mindenre vigyáznom, egyszóval az egész organisatiót kezdenem, folytatnom, úgy hogy éjjel-nappal nyugtom nem volt, mindaddig, mig Generalis Bánffy, sőt mig még utánna 10 nappal az adjutánsa meg nem érkezett, mert azon 10 nap alatt is barátságból mindent én vittem.

Ifjabb gróf Bánffy György, a gubernátor nagyobbik fia, hat héti oberstersége után a herceg közbenvetésére, mint generalis az erdélyi insurrectiohoz tétetett. Október 12-én végre Besztercére jött, de nem hogy szolgálatja mellé álljon, hanem csak hogy az öccsével Józseffel együtt a herceg nevenapját köszöntse. A herceg pedig az efféle gratulációknak megesküdt ellensége. Nekem mindjárt mondván, hogy még délután el akar menni, eleget kértem, hogy bár egy hétig még maradjon, s látván, hogy teljességgel nem akar, Woeberrel együtt, kivel örökké azon törekedtünk, hogy a herceg és gubernátor között a harmoniát fenntartsuk, kértük a herceget, hogy mondja meg kurtán neki, hogy el nem bocsátja. A herceg csak elnyelte a haragját, s mentől inkább nem szóllott, annál inkább bosszankodott. Bánffy pedig délután elment. Catinelli még jobban ingerlette a herceget. Ugyanezen gratuláció alkalmatosságával egy scena a herceg és gubernátor között el kezdett s Catinelli által szüntelen élesztett ellenkezést nagyon nevelte. Az Erzherceg ugyanis Generális Bánffynak panaszkodván, hogy a gubernium nem elég szemesen vigyázott az insurrectio kiállítására, a permanens deputáció munkáit, melyekben annyi az exemptio, máig is meg nem vizsgálta stb. Bánffy József két ízben is kettévágta az Erzherceg beszédjét s a guberniumot mentette s dicsérte. A herceg az első belészólásra elfordult s ezzel egy okos ember előtt kedvetlenségét eléggé kijelentette, de a szegény együgyű József ezt nem értvén, másodszor is belévágtat s ekkor a herceg is (ami idegenek előtt ritkán történik) kijött flegmájából, s azt mondotta igen hercegi hangon: „Ein Graf Josef Bánffy kann mich nicht dozieren.“ Bánffy József tehát, aki ostobasága mellett nagyon kevély, nagy méreggel ment el s kétség nélkül szüleinek ezen történetet keservesen megpanaszolta. Generalis Bánffy nyolc napi szabadság helyett visszatért október 29-én, midőn már a békeség hirit vettük volt. Az alatt a herceg zugulódott, a Commendirozótól a parancsolatok Bánffyhoz érkeztek s ott heverték, nekünk minden 10 nap egyenesen a császárhoz kellett rapportot küldenünk, melybe a brigadiros mindég „abwesend“-nek tétetett fel. Megérkezvén, ugyancsak látta a herceg, hogy hivatalát jól érti, jól folytatja s becsülni, sőt szeretni kezdette. Nekünk Woeberrel parancsolta, hogy míg lovai megérkeznek, kínáljuk meg a herceg lovaival s minden héten kétszer legalább hívjuk ebédre. Mi mindezt megtettük, de se a lovakat nem acceptálta, se többször egyszernél ebédre el nem jött. Eleget kértük, sőt valóságban egyben is vesztém vele, mert a herceg mindenkor, mikor vendégek voltak, kérlette: hol Bánffy? s mindenkor hazudnunk kellett valamit; de ő erre nem hajtott, mindenben úgy viselte magát, hogy truccolni láttatott. Utoljára a herceg is észrevette s megparancsolta, hogy többé ebédre ne hívjuk, de mégis az ő szelid jó lelke haragot rá nem tartott, annál inkább, mivel szolgálatjába hibát nem lehetett kapni, s igen nagy szorgalmatossággal igyekezett s képtelenség is, hogy rövid idő alatt mit csinált a tanulatlan népből.

A gubernátor pedig szüntelen ujjat vont a herceggel. Midőn udvarhelyi utjából, ahová ment volt, hogy a renitens falukat ész-

rehozza, visszajött, azt mondotta a hercegnek, hogy a székeleyek inkább kívánnának idegen tiszteket, mint földieket. Ez a szó, s hozzá tévén annak is megfontolását, hogy szolgált s a katonaszolgálatot értő tisztek teljességgel nem voltak, arra bírták a herceget, hogy a gubernátorral egyetértve, kérne Ófelségétől az armadától 50 tiszteket, 10-et a lovassághoz, s 20-at a gyalogsághoz. Midőn Ófelségétől a válasz megérkezett, s ebben a tisztek ki is nevezettek, azt írja a gubernátor 26-ik októberi nótájában, hogy ezekkel egyebet nem tehet, hanem őket a permanens deputatio-nak fogja ajánlani. Ez annál csudásabb volt, mivel ezek a császártól csupán csak tanítani commandiroztattak, s nyilván meg volt parancsolva, hogy ezek Standba ne vétessenek. A stabális tisztekkel is ilyenformán bánt. Ugyanis az ország végzése az volt ugyan, hogy a stabálisokat a gubernium az ország generálisával együtt válassza, de meggondolván a herceg azt, hogy majd az insurrectio reguláris katonasággal együtt szolgál s ott a császári stabálisok soha a guberniumtól tetteket pajtásoknak nem esmérík, s ebből teménytelen civódás származik, a gubernátorral úgy végzett, hogy a stabálisok Ófelségének proponáltassanak s onnan neveztesse ki. Amint feljebb is említém, én irtam a Vorschlagot, melyet az Erzherceg közölvén a gubernátorral, Ófelségének felküldött. Minckelötte pedig a resolutio lejött volna, a gubernátor a centralis commissioval a stabálisokat resolválja. Ezek között is gróf Lázár Lajost, egy szolgált derék tiszteket, kit a herceg proponált volt, kihágy mint részegest, s helyibe gróf Lázár Józsefet, ki első feleségét s a mostaninak első urát megéette, kinevezi. Báró Wesselenyi oberstert s Obristlieutenant Récey Ófelsége a herceg kérésére resolválta s midőn ezt tudtára adtuk, azt felelte, hogy ezen két stabális tiszteket mindaddig nem resolválhatja, míg meg nem tudja, hogy Ófelsége őket az armadától eleresztette-é? Egy szóval teménytelen izgágákat indított s mégis volt s van elég rossz ember, ki a herceget s még több, aki engem vádolt, mintha az Erzherceget én ingerlettem volna, pedig az Isten bizonyságom, hogy sokszor csendesítettem és sok érdemlett kedvetlenséget a gubernátor fejtől elhárítottam. Bezzeg a lelki-testi barátja Kollowrath nem kímélte, úgy mint a herceg. A fennemlített 26. októberi nótáját is az idegen tisztek eránt neki küldötte volt. Kollowrath mindjárt copiában a herceggel közlötte, s irt egy privát levelet mellette, melyben a gubernátorra keservesen panaszkodt, csak hogy rebellisnek nem irta, egyszersmind pedig jelzette, hogy az originális nótát Ófelségének küldötte fel egyenesen. Lehet képzelni, hogy Ófelsége azt micsoda indulattal vehette!

A besztercei brigáda gyüledegelt s mundurját, fegyverét megigazittatván, s szorgalmasan gyakoroltatván, reménység felett formálta magát, kiváltképpen a marosszéki négy compagnia, a harmadik lovasregiment s leginkább abban a háromszéki escadron. Hibáztanak még a középszolnoki lovasság s gyalogság, kik november végén érkeztenek meg, Maros- és Háromszéknek egy-egy escadronja, Marosszékről két compagnia. A marosszékiek decemberbe mind bérukkoltak, de a háromszéki második escadron egészen otthon maradt. Deserorok is még mind sokan volta-

közölte s ezekből láttuk legelőbb, mely káros és mely gyalázatos a békesség.

November 7-ikén érkezett Ófelségének egy október 30-án költ Handbilliétja a herceghez, melyben írja, hogy az insurrectio késelemét nehezen veszi, ennek rendben hozását siettetni s egyszersmind tudtára adja a hercegnek, hogy ugyanaz nap ezek aránt a gubernátorra is keményen reáparancsolt s a herceg commandója alá bizza az egész insurrectiot a talmácsi brigádával együtt s nem képzelheti, Kollowrath hogy magyarázhatta félre a 7. szeptemberi Handbilliétet. Ezen az Erzhercegnek szóló Handbilliét a gubernátoréba volt zárva, s ő küldötte estaffettaliter a hercegnek Besztercére, anélkül, hogy egy szót is irt volna mellette.

Csudálatos dolog, hogy az ország rendjei az egyházi nemeséget az adó alól articulariter ki akarván venni, akkor ezen articulus confirmatiojáért (midőn a körülállások legkritikusabbak voltak s bizonyosan könnyen megnyerhették volna) kurirt akarának Ófelségéhez küldeni s a gubernátor tanácsára ezen céljokról lemondottak. A várt confirmatio meg nem érkezvén, október vége felé consiliarius gróf Mikes Jánost a gubernátor felküldötte Ófelségéhez, aki november 2-án érkezett meg Tatában, hol Ófelsége akkor mulatott. Már a békesség meg volt kötve, a császár az insurrectio késelemével disgustálva, amint a gubernátornak irt Handbillietből megtetszik, újabb feladásokkal megbosszantva, hogy nyerhetett volna tehát Mikes jó választ? Mintha keresve keresték volna a legrosszabb napokat ezen dolgra.

Egynéhány nap mulva érkezett Kollowrathtól egy estaféta, melyben a hercegnek az Ófelsége parancsolatja szerint a talmácsi brigáda commandóját is általadja s közli a választ, melyet tett az Ófelsége neheztelő parancsolatjára. Ez a legravasabb s nemtelen fogásból volt írva, s a herceget nagyon megkeserítette. Ugyanis mind az, hogy a hercegnek szabadság nélkül az országból szabad nem volt (kimenni), mind pedig a császári egész háznak, kik mindennel s egymással is a legnagyobb s örökös ellenségeskedésben élnek, nagyobb bosszusága nincs, mint ezen maylandi testvéreknek példás házi egységek. Kollowrath azt felelte a császárnak, hogy ő a 7-ik szeptemberi Handbillietet a királyi herceggel nem közölhette, mert akkor az Erzherceg nem volt a hazában, hanem elment volt édesanyjához, a commandot általadja s maga által látja, hogy az insurrectio akadályait más minden meggyőzni elégtelen, csak ez a nagyesszü s tekintetü királyi herceg stb.!

Egyszersmind elküldötte a gubernátornak szóló 30-ik októberi kemény Handbilliétjének mását, melyben Ófelsége így fejezi ki magát: hogy midőn minden más örökös tartományok minden kigondolható áldozatokat megtesznek, akkoron Erdélynek ezen hidegségét igen kedvetlenül kell tapasztalni, abba most nem ereszkedvén, ki és mi az oka ezen késedelemnek s ennek megvizsgálását más időre halasztván, megkivánja s parancsolja, hogy minden akadályok elhárításával az insurrectio egymásután organisáltassék, organisáltatván azután maga parancsolatit megteszi, addig is némely kétséges pontok aránt a következendőket rendeli etc. etc. Ebből megtetszik, hogy a császárnak nagyon felindítva kellett

lenni, midőn ily kemény Handbilliét írásra fakadott. Hogy pedig a herceg tudósításából nem következett ez, azt én, mint aki azokat vagy magam irtam, vagy láttam, bizonyosan tudom, hanem a késedelemből s a tiz napi rapportból s talán Kollowrathnak is valami mentségéből eredett a császár neheztelése.

A főherceg a többi brigádait akarván visitálni, november 14-én éppen öt héti besztercei mulatása után Enyedre s Szebenbe ment könnyű szerrel, éppen Woebert s a konyha szekerét vivén magával. Nekem megparancsolta, hogy 21-én legyek Kolozsvárrt, a lovait s szekereit pedig ezalatt küldjem el; a nagyobbik testvérbátyjának Ferenc Erzhercegnek is irt, hogy jönne le 22-ére Kolozsvárra. Én 20-án s a herceg 21-én megérkeztünk, Ferenc herceg pedig vereshimlőt kapván irt, hogy most nem jöhet, mihelyt azonban a doktorok felszabadítják, útnak indul, s Nagyváradon édesanyjánál néhány nap mulatván, sietni fog öccse látogatására. A hercegnek semmi oka nem volt a generalis Kerekes brigádájával való meglegedésre. Oberster báró Bánffy György a II. lovasregiment mellett nagyon igyekezett s a herceg ötet nagyon is becsülte, de ő generálissal rossz harmoniában élt. A második gyalogregiment commendánsa Eperjesi Mihály ellenben egy élehetetlen ember volt s az egész regimentnél semmi rendet nem tartott. A herceg szükségesnek tartotta, hogy inkább szem előtt légyenek, a brigádát Marosvásárhelyre átszállítani s maga szeme előtt ottan kormányozni.

December elején azért az Erzherceg Woeberrrel s Catinellivel egyenesen ment Marosvásárhelyre, ahová a Kerekes generalis brigádája már elment volt, én pedig Kerlés felé vettem utamat, s onnan harmadnapi mulatásom után indultam Marosvásárhelyre. Az udvarhelyi divisio lovasság ekkor érkezett meg december közepén, gyalogság onnan még mind csak két compagnia volt, a más kettő még azután, a 4-ik, 24-ik decemberben érkezett meg s csak 74 főből állott. Fogaras-, Hunyad-, Zarándból majd mi gyalogság sem maradott volt; egyszóval igen nyomorult állapotban volt az egész brigáda s mi sem sokat segíthetünk ottlétünk alatt, melyet általlátván a herceg is, 22 Decembris elindult onnan, s 25-án Kolozsvárra visszaérkeztünk.

O'Donell többnyire mind Kolozsvárrt betegeskedett. Éppen eleinte jött el Besztercére, de onnan is hamar visszatért. Itt betegsége alatt megesmérkedvén közelebbről a gubernátor házával, az ifjabbik gróf Rhédey leányt Teréziát megkérte s ezen házasságra mind az apja, a finacminister, mind a gubernátorék concensussát megnyerte. A leány is nagyon szerette őtet, de kimenvén Nagyváradra, visszairt, hogy általlátja, hogy jobb lesz, ha a házasságból semmi sem lesz. Ezen gondolatja megváltoztatásának pedig oka csupán csak az ő különössége volt, mely kivált abban, hogy senkit is elég pallérozottnak magán kívül nem tartott s így ezen jó gyermekben is több culturát kívánt volna. Januárus 9-én délre megérkezék Ferenc herceg, kinek a mi hercegünk Zentelkéig elejébe ment. Ez egy harminc esztendő, barna, egészen orosz ábrázatú úr. Esze nem éppen oly éles, mint a Maximiliáné, de ellenben nem is ejtethet tüzből oly könnyen hibát. Különben igen nyá-

jas, szelid, jó gondolkozású s ha lassacskán is, de mélyen belát a dolgokba s aki közelebb megesmérí, méltán zúgolódhatik a sors méltatlanságára, mely ezen praetendenst megfosztotta azon alkalmatosságtól, hogy népcket boldogíthatna. Magyarul oly tökéletesen s tisztán beszél, mintha született magyar lenne. Kisérője volt gróf Saalburg Richárd, egy igen jókedvű friss ember. Ittléve alatt mind otthon ettünk, estvéli társaságokba megjelentenek ugyan a hercegek, de asztalhoz seukihez nem mentenek. Nékem megparancsolta, hogy mindennap valami magyar ételt csináltassak, melyet az ágyom gróf Kemény Sámuelnél mindenkor megkésztettem s melyeket mind, az egy ikrás káposztán kívül, nagyon szeretett. Tovább mulatott volna még, de tudósítást vettek testvérek Ferdinánd herceg betegségéről s azért anyjokhoz siettek Nagyváradra, kinek legkedvesebb gyermeke Ferdinánd s kit tudtak, hogy fia betegségén nagyon fog nyughatatlankodni. Ez a herceg is nyavalyáját az ispotályok gyakor és hosszabb látogatásának köszönhette. Brünnebe feküdt, távol minden felekezettől. A hercegek azért 13-án innen megindultanak. Az insurrectio dolgait reám bizta Maximilián herceg oly parancsolattal, hogy ami fontosabb dolog jöjjön, legottan küldjem utána. Ekkor kiment Woeber s O'Donell is s a cselédeken kívül csak az egy Catinelli maradt még itten. Aznap mentek Almásra, s ott tudósítást kapván, hogy Ferdinándhoz legkisebb reménység sincs, 14-én Nagyváradra érkeztek, ahol egynéhány nap mulva vették az örvendetes hírt, hogy a nyavalya megfordult s a herceg már veszedelmen kívül van.

Maximilián herceg rövid mulatása után visszatérni szándékozott, de azonban Ófelségétől a kancellária útján a kir. guberniumhoz parancsolat érkezett az insurrectio dissolutiója aránt. Minthogy pedig az Erzherceghez ezfelől semmi sem jött, megfoghatatlan volt előttem ezen rendeletlenség, leginkább pedig a Kollowrath magaviselete, kinek katonai kötelessége szerint magának is parancsolatot kellett volna vární s ezen militáris testét civilis uton parancsolat nélkül elosztatni nem kell vala engedni. Én azért megirtam a környülállásokat a hercegnek, ki azokon hasonlóképpen nagyon elbámult, mert noha az insurrectionak együttléte már rég haszontalan dolog volt, de a rend azt kívánta volna, hogy ne csak a kir. guberniumnak, hanem az előljáróknak (kik a guberniumtól parancsolatot fel nem vehettek) is jött volna az illendő rendelés. Februárius 14-én irt a herceg nekem Nagyváradról, hogy járjak végire az insurrectio elosztatása modalitásának és a systemának, melyet a kir. gubernium ezen tárgyban felvett s követni fog. Én végére járván consiliárius Kosztától mindennek, láttam, hogy a gubernium nem sokat systemizál, csak ezen nyügtől menekedhessék, de láttam azt is, hogy oly móddal esik az elosztatás, hogy más insurrectio ha valaha a mi értünkre kellene, lehetetlen lenne. Ugyanis a lovak az olyan proprietariusoktól, kik csak életüket s nyugodalmukat menthessék, egész méneseiket odaadták volna, visszavétetni parancsoltattak s ezáltal az életét királyáért, hazájáért kockáztató szegény nemesember az otthon nyugodott s kötelességéről elfelejtkezett Sardanapalusnak lovászává degra-

dáltatott. Legkisebb királyi kegyelem se tisztekkel, se a köznéppel nem közöltetett; annyira sietett a királyi gubernium az elosztással, hogy még, hogy annál hamarább menjen, az egész országban a legszelesebb embert választotta ki elosztó commissariusnak, úgymint gróf Haller Gábort. Nagy megalacsonyítás volt az is, hogy a fegyverek a gyalogoktól a contractio helyén mind elvételtek, s ők fegyvertelen mégis katonai renddel s csomóba vándorlattanak haza. Az elosztás kezdődött március első napján Marosvásárhelytől, onnan ment gróf Haller Szászrégenbe, Besztercére, Désre s 5-én már az egész insurrectio el volt osztva. A herceg éppen ezen elosztásért nem akart békéjébe s ezen inconvenienciáknak szemmel látott tanuja lenni. Woebert beküldötte februárius közepén s Catinellit kivítette. Én magam is minden ígérete mellett már nem hittem, hogy többször békéjébe. Április közepén azonba vettük levelét, melyben írja, hogy testvérével Ferdinánddal bé fog jönni, s a marsrutát, mely szerént itt utazni kíván, közli. Egyszersmind pedig parancsolja, hogy minden rendelkezést előre tegyünk meg. Mindeneket eligazítván, Woeberrel együtt április 25-én elejébe mentünk a hercegeknek Nagyalmasra, kik 26-án délre oda szerencsésen meg is érkeztenek. Ferdinánd legszebb, legtüzesebb s legkedvesebb a testvérek között. Vele volt csupán generaladjutánsa Oberster gróf Fiquelmont, egy igen derék eszes ember. Ott délután a lovakat megnézővén, jöttünk 27-én később ebédre bé Kolozsvárra. 29-én a gubernátornál ebédeltünk. 30-án elindultunk Kolozsvárról s mentünk ebédre a tordai sóaknákhöz s onnan hálni Toroczkószentgyörgyre gróf Thoroczkay Pálhoz, ahová a thesaurariusnak irt levelem szerént montanus consiliarius báró Gerliczy is előnkbe jött. Lévén e szerént a hercegeknek utmutatójok, én onnan egyenesen Enyedre s Károlyvárra mentem a szekerekkel, a hercegek pedig lóháton május első napján Abrudbányára, 2-án Zalatnára s ott a tisztektől kocsit kaptam. 3-án délre Károlyvárra megérkeztenek, s délután mindeneket megszemlélvén, mentünk 4-én Szebenben. 5-én délelőtt Disznódot megjártuk, ebédre a commendirozóhoz vissza. 6-án a thesaurariusnál ebédeltünk és délután Freckre jöttünk, ahová a nationis comes és báró Podmaniczky elkisérvén s az idő is igen kedvező, a hercegek jó humorba lévén, egy igen kellemetes estvét töltöttünk.

7-én Fogarashá frustukolván mentünk Brassóba, hol 8-án délelőtt a várost és várat, délután a temesi passzust megjártam, estvére visszatértünk s a várost, különösen a tanácsházát igen szépen világosítva találtuk. 9-én mentünk Sepsiszentgyörgyre, aholott egy divisio székely huszár a bámulásig exercirozott. Ott ebédelvén, hálni visszajöttünk Brassóban. Visszajövő utunkban Tartlau vagy Prázsmár nevű igen tehetős faluban a Bárczaságon egy keveset mulattunk, a templomot megnéztük, melyben egy igen jó régi képet találtunk is, az emberekkel pedig a hercegek sokat beszélgettek, s mindenekről tudakozódtak. 10-én jókor megindulván s Fogarashában ebédelvén, 12 órakor éjjel érkezünk Szebenbe s onnan 11-én jöttünk Oláhpiánba, hol megint az egész manipulatiót megnézték a hercegek. 12-én Déva felé Hunyadra, 13-án Gyalár, Toplica felé lóháton Hátszegre. 14-én Demsust megjár-

ván, ebédeltünk Hacazselen báró Naláczy Józsefnél, estvére értünk Várhelyre vagy Gregyistyára, a régi Sarmisegethusa ruináihoz, melyekből egyebet köveken kívül nem láthatni. Nagy kár volt, hogy ezen napokba szüntelen esett az eső, s nagy köd volt, s a legszebb részét Erdélynek nem láthatták a hercegek. Emellett hámban jární tudó lovak teljességgel nem voltak, szüntelen bajoskodtunk vélek s erre nézve estvedelni kezdvén, erőnek erejével tartóztattam meg a hercegeket Várhelyen, mert bizonyosan a tanulatlan lovakkal, kocsisokkal a Vaskapun szerencsétlenül jártunk volna a setétben. Megháltunk egy Tornyáné nevű nemes aszszony rossz házánál s egy igen kedves estvét töltöttünk. Mindnyájan meg lévén ázva, levetkeztünk, s tüzet csináltatván, a mellé kuporodtunk. Ferdinánd is maga számára pipát töltetett velem. Ott a tűz előtt pipázva vacsoráig elbeszélgettünk, de egymas mellett feküvén két szobában, a belsőben a két herceg, a külsőben Fiquelmont, Woerber és én, majd egész éjjel semmit sem aludtunk, mind tréfálkodtunk. Virradtakor lóháton a Vaskapun általmentünk, s szekereinket (melyeket előre ökörrrel elindítottunk), Márgán innen találtuk s szekérre ülven aznap, azaz 15-én érkezünk Karánsebesre. Az egész Banatusban igen nagy tisztelettel fogadtattak a hercegek, mely gyakran nagy alkalmatlanságunkra is volt. Márgára generális Aufteifern, Oberster Mihalovich elénkbe jöttek. Karánsebesen az archimandrita, Rékáson Lovász a temesi gróf, a vármegyei s cameralis tiszték, a commendirozó Duka (ki most a császárnál volt) helyett interims commendirozó F. M. L. Radiowojevics vártanak. Mindenütt a falusiak zöld ágakkal a templom előtt spallért csináltak, a papjok elől állva a temjénezővel szórta a füstöt szekereinkre s lovainkra, kik majd mindenütt meg is ijedtek ezen manipulatiótól. F. M. L. Bianchi is ugy ejtette utját, inspector lévén, Magyarországon, hogy akkor jöjjön ezen tájékra s Karánsebesre oda is jött, s velünk utazott Temesvárig. Ez az ember egyedül Ferdinánd hercegnek köszönheti szerencsésjét s amennyit én vele társalkodhattam, el merem mondani, hogy én egész arnadánkom párját nem tartom.

16-án ebédre Lugosra, onnan estve Temesvárra jöttünk. Estve a város igen pompásan ki volt világosítva. 17-én theatrum és redout volt a hercegek tiszteletére, melyen meg is jelentek. 17-én délután Maximilián herceg tölem igen érzékeny bucsut vett, szolgálatom megköszönte, ezutáni kegyességét legnagyobb leereszkedéssel ígérte s egy gyűrűvel meg is ajándékozott. Soha oly elfogódást nem érzettem, mint ekkor, mert a hosszas esmerkedés által mentől több réteit fejtette előttem ki szép lelkének, mindannyiszor annál szorosabban kapcsolt magához. 18-án elindultak a hercegek, mind a kettő megparancsolta volt, hogy nekem is Vorsponot hozzanak, bé is fogattak szekerembe s erővel el akartak vinni Mezőhegyesig, de én azt mondtam, hogy újabb bucsuzás kedvetlenséginek magamat ki nem teszem. Megválék azért ezen nemcsak tisztelt, hanem lelkemből szeretett kedves embereimtől, s minthogy ezen jegyzéket nem idegen szemeknek, hanem csupán magam kedves emlékezetére s maradékimnak irtam, megvallhatom, hogy soha oly két nagyraszületett kedves embert, mint Fer-

dinánd s Fiquelmont és soha oly legkisebb homály nélkül való tiszta tökéletes lelket, mint Maximilián s Woeber nem találtam!

En még 21-én ott mulattam Temesvártt. Akkor megindulván, érkeztem 25-én reggel Kolozsvárra, házom népéhez.

Vége leve e szerént az én hivatalomnak is, melyet a mi megjegyzésre méltó s csudálatosnak tetszhetik a maradék előtt, hogy nyerhessek, elégtelen volt arra születésem, vérségem, tanulásom, erkölcsi karakterem, külső országokon nagy költségekkel gyűjtött tapasztalásom, s pallérozódásom, hanem midőn majd a világ fenekestül felfordult, akkoron egy oly szolgálatba, melyre soha nem készültem, kelle bélépnem s elég tisztesség az nékem, hogy erre is más, aki ezen helyet azon környülállások között ugy betöltse, egész hazámban, melyben elmellőztettem, nem találtatott. Irigyeim támadtanak elegenden, kik hazug hireket, mint p. o. hogy a gubernator buktatásán igyekezem, hogy az insurrectio redemptiojáról adtam planumot fel, s több effélét híreszteltek. Ezeket eléggé megcáfolja karakterem, de megcáfolják írásaim, melyekből azon híreknek ellenkezője látszik ki. Nekem csendes lelkiesméretem, hallgatok, hiszen és tulajdon tapasztalásomból megtanultam, hogy: Recti facti merces unica est fecisse.

Utoljára még azt jegyzem meg, hogy ezen írásom sok lár-mába s utazás közbe készülvén s e lévén az impurum, nem tudom, hogy érkezhetem e még valaha kicsinosítására. Erről is tehát csak eszerént kell ítéletet tenni.

Közli Dr. Lukinich Imre.

Báró Máriássy András táborszernagy jellemzése egy magyar gránátos hadnagy önéletrajzában.

*Iglói Szontagh Gusztáv*¹ a Magyar Tudományos Akadémia tagja,² a mult század neves bölcseste és írója, Kisfaludy Károly, Vörösmarty és Bajza bizalmas barátja, 1812-től 1837-ig mint tényleges katonatiszt szolgált, kezdetben a 2. sz. „Sándor cár“ gyalogezredben, később a báró Máriássy nevét viselő 37. gyalogezred gránátos századánál Budán. Mint százados ment — saját kérésére — nyugdíjba 1837-ben. A Napoleoni háborúk lezajlása után Budán értesült arról, hogy báró Máriássy altábornagy, kassai hadosztályparancsnok, mint az ezred tulajdonosa, maga mellé rendelte segédtszül.

A Szontagh-család birtokában lévő „Önéletrajzom“ című rendkívül érdekes munkájából közöljük az alábbi részleteket. Mint kitünő tollú író és philosophus derűs humorral, őszintén jellemzi Máriássy altábornagyot, az akkori osztrák hadsereg egy különösen jellegzetes alakját. Megismerjük belőle a keménykötésű, rendíthetetlen bátorságú és szigorú, sokszor nyers és különös, de sohasem igazságtalan magyar katonát.

Márkus és Batizfalvi báró Máriássy András 1759-ben született és mint táborszernagy cs. kir. kamarás, valóságos belső titkos tanácsos, a Mária Terézia-rend lovagja, a 37. gyalogezred tulajdonosa halt el 1846-ban. Katonáskodását 1775-ben kezdte, végigharcolta a bajor örökösödési háborút, küzdött török és olasz harctereken, és a Napoleon elleni hadjáratokban. Az asperni csata után tábornokká lépett elő, a wagrami csatában Hollabrunn hősi védelméért megkapta a Mária Terézia-rend lovagkeresztjét.

A lipcsei csatában a csatatéren kapta altábornagyi kinevezését. Ezzel háborús tevékenysége véget is ért, azután még 1832-ig szolgált, mint a Kassán állomásozó hadosztály parancsnoka. Ekkor, 37 évi tényleges katonai szolgálat után, vonult nyugalomba.

Szontagh naplója Máriássy katonáskodásának erről az utolsó szakaszáról szól eképen:

„1827-ben báró Máriássy András altábornagy és ezredünknek tulajdonosa, segédjének nevezett ki. Ki lettem tehát ragadva csendes írói körömből és bele kerültem a világ örvényébe, hol akármivel foglalkozhattam, csak philosophiával és magyar irodalommal nem. Tulajdonképen két hely üriült meg akkor ezredünkben, nevezetesen az ezredtulajdonos mellé rendelt segéd (adjutáns) állása és az ezredbeli növendékház parancsnoksága. Máriássy altábornagy a két hely közötti választást szabad akaratomra hagyni kegyeskedett. A segédi állást választottam, mert azt tekintettük subaltern tisztre a legdízesebbnek.

Máriássy alatt akkor egy hadosztály állott Kassán. Ó is ott lakott a parancsnokság épületében, én pedig mellette tettem szolgálatot úgyis mint a hadosztályparancsnok és úgyis mint az ezredtulajdonos segédje. Itt egészen új világ nyílt meg előttem. Kassa

¹ Született 1793-ban, meghalt 1858 június 7-én.

² 1832 március 9-én választották meg.

a legszebb felsőmagyarországi város. Télen a szegényebb mágnások tartózkodási helye is volt, mikor is a társadalmi élet itt igen élénk lett. Szép estélyeket rendeztek: gróf Szirmay János, Barkóczyiné, Schמידegg és Van der Nath-ék. Különösen utóbbi minden nap látott vendéget és velem rokonszenvezvén, sokat voltam nála. Hetenként 4—5 napra voltam mindenfelé vendégül hívva, de rendszerint csak úgy fogadhattam el a meghívást, ha aznap principálisomnak is volt vendége, különben morgott, mert egyedül étkezni nem szeretett.

Máriássynak Kassán több rokona lakott, a többi közt Mecséry tábornok özvegye,³ valamint Szirmay és Szerencsy asszonyságok, tiszteletreméltó öreg dámák, kiket principálisom parancsára gyakran kellett meglátogatni. Kedveltek is, mint ahogy egész életemben nagy szerencsém volt öreg dámáknál, sokszor megvendégeltek és nagyon dícsértek principálisom előtt.

Ő excellentiája akkor 75 éves volt, egy kuruc természetű öreg sas. Katona volt testestől-lelkestől, igen tevékeny, erélyes, alantosaít ráncban tartani tudó. Kitiünő bátor katona, szigorú, de igazságos. A mellett tagadhatatlanul nemeslelkű, tántoríthatatlan és meg nem közelíthető. Testre középszerű, ép, fáradságot, étlenséget és szomjúságot tűrni tudó. Kemény, s ebben a spártaiakat tűzvén ki példaképül magának és másoknak. Arca arisztokrata vonásokat mutatott. Szokása volt — békeidő lévén — a szolgálatot ebédig elvégezni. Ekkor semmi sem vala kedvére, dohogott, gorombáskodott mindenkivel, aki a szeme elé került, tábornokkal, velem mint segédjével és káplárral egyformán. Délután jó barátok voltunk. A fordulat a feketekávénál állott be, mikor inasa a töltött pipát átnyújtotta. Alattvalói tartottak tőle és Bécsben is volt tekintete, kivált, mert Kucséra, a császár szárnysegédje jó barátai közé tartozott.

Ifju korában keveset tanult, de annál többet kártyázott, sokáig kapitánykodott s talán őrnagyságra sem vergődik fel, ha anyja a francia háborúban a saját költségén egy vadászászlóaljzat nem állít, melynek parancsnokává neveztetett ki. Mint törzstiszt nem kártyázott többé, pontos volt szolgálatában, zászlóalját és később ezredét kemény fenyíték által nagy rendben tartá. Mint tábornok, szűkölködvén a hadi tudományban, magára hagyatva alighanem bakot lő, de jó szerencséje úgy hozta magával, hogy mindig Bianchi⁴ parancsa alatt állott, ki lángeszű vezér lévén, tudott rendelkezni, Máriássy pedig a legnagyobb eréllyel teljesíté parancsait. Így egymáshoz illettek s dicsőséget arattak. Mint ezredtulajdonos a tisztikartól igen tiszteltetett, mert idegeneket nem hozott az ezredbe. Örök életéért imádkozunk, mondták a tisztek s ez imádság némileg meg is hallgattatott, mert 95-ik évét elérte. Gazdag volt és fukar, csak ezredére, asztalára, leányra és lóra nem kímélte a pénzt. Velem rokonságban állott, mert nagyanyja, Szontagh Zsuzsanna, testvérnénje volt nagy-atyámnak, de ezen rokonságról segédi koromban mit sem akart tudni. Csak mi-

³ *Bárá Mecséry Dánielné, Szirmay Teréz.*

⁴ *Bárá Bianchi Frigyes, altábornagy, a Mária Terézia-rend középkeresztese.*

kor kapitánynak nevezett ki, adta ezt levélben tudtomra, aláírván magát: „Verbleibe Ihr ergebenster Diener und Vetter.“

Jellemében egy népszerű vonás nyilvánult, hogy t. i. a civil emberek iránt igen udvarias magaviseletet tanúsított, s amikor a tisztekkel, különösen a fiatalokkal a legnagyobb szigorúsággal bánt, a közlegényeknek pártját fogta s gondoskodott róluk, amint csak lehetett.

Mikor hozzá kerültem, a szolgálati dolgokon kívül kettőre figyelmeztetett komolyan. Először is a jó gazdálkodásra, amire ő igazán példát adott, mert — tevő hozzá — ha adósságot csinálók és ő megtudja, előbb becsukat vagy 14 napra és visszaküld az ezredhez. Másodszor pedig lányoknak udvarolni ne merészeljek, asszonyoknak amennyit tetszik — mert az előbbiből csak tragédiák következnek s ha leányra szerelmesen csak pislantani mernek is, rögtön becsukat.

Ez utóbbi parancs ellen nem is volt kifogásom, de az adósságcsinálásra nézve kénytelen valék azon észrevételt tenni, mikép születésem révén nem sok vagyon birtokába jutottam és ha megszorulok — hogy gyanu és vád ne érjen, magát ő excellentiáját leszek kénytelen bizodalommal megtisztelni. És valóban, az ígét, mint a jó pap, azonnal testté változtatván, megszólítám principálisomat az általam átvett segédtszti ló árának kegyes előlegezésére, mit teljesített ugyan, de havi fizetéséből levont mindenkor irgalom nélkül 8 pengő forintot, míg végre az adósság hátralevő részét megsemmisíté.

Ezen ló t. i. fiatal, csak félig-meddig belovagolt remunda lévén, elődöm pedig rossz lovas, azt átkozottan bokros állapotban hagyta rám. Jó lovas talán helyrehozta volna, de gyalogos létemre én azt nem tehettem. Magamnak is gyakorlatra volt szükségem, ez pedig tanulatn és elrontott lovon nehéz feladat volt. De én azt makacsul a fejembe vettem, ami furcsa helyzetbe hozott szürkémme. Tanítani akartam valamire, amit sehogy sem tudtam vele megértetni. Mindketten megharagudtunk egymásra s a vége rendesen az lett, hogy én megvertem, ő pedig ledobott. Így ment ez napról-napra mindkét részről egyenlő állhatatos elszántsággal, míg végre Máriássy egyik dandárnoka történetesen a lovagló iskolába vetődik és a mulatságnak szemtanuja lőn. Azonnal elfut principálisomhoz és megkéri, eszközölje ki lovam eladását, más-kép multhatatlanul nyakamat szegem. Én erről nem tudtam semmit. A legközelebbi alkalommal ki akarván lovagolni, az istállóba mentem, de lovamat nem találtam. Ló nem tű — gondolván — az nem veszhet el a szalmában s újra körülnézek, de a ló bizony sehol sem volt. Kiáltásomra odafut legényem és kérdésemre jelenti, hogy ő excellentiája a lovat tegnap eladta. Ezt az én tudtom nélkül csodálatos eljárásnak tartottam s rögtön felszaladtam hozzá, saját szájából a dolog mibenlétét megtudandó. — „Igenis eladtam“ — mondá — „mert nyakát szegte volna, az emberek pedig nekem tulajdonították volna, mondván, hogy nem volt több eszem, mint Önnek.“ — Úgy? viszonzám, de min lovagoljak most, épen a hadgyakorlatok alatt? „Erről gondoskodtam — mondja ő excellentiája. Önnek ajándékozom Bella nevű lovamat, a szür-

kéért pedig itt a pénz.” — Ezt mondván 150 pengő forintot olvasott le az asztalra. A Bella kitünően idomított meklenburgi kanca volt, azt principálisom 120 aranyon vette. Ez más, gondolám s melytől megajándékozott a pénzt bezsebelni, midőn eszembe ötölt, hogy az imént eladott lóért ő excellentiájának még 60 pengővel tartozom. Előkeríttem tehát a kötelezvényemet, mit principálisom kedvetlenül fogadott, dorgálván, ne alkalmatlankodjam. De miért maradjak adós, mikor felesleges pénzem van? Erre megharagudott. Fizesse a szabóját kiálta, mert ha megtudom, hogy tartozik, becsukatom. Az ki van fizetve, tessék csak kikeresni a kötelezvényem. Patvar vigye az írását, harsogta dörgő szóval s kihúzta azt a székrényéből, talán azt hiszi, hogy a pénzt kívánom, nekem az Ön nyomorult fillérjei nem kellenek. Ezt mondván, mérgesen összetépte kötelezvényemet s darabjait nagy haraggal a lábaimhoz dobta: „Itt van ni.” Szemem, szám elállott ez új és minden esetre eredeti megajándékozási módon. De, nem mondhatnám, hogy általa nagyon megsértve éreztem volna magam. Egy szót sem szóltam: mélyen meghajtottam magam s könnyű szívvel ballagtam ki a szobából.

Máriássy Andrásnak a spártaiak voltak mintaképei és alattvalóitól is spártai erkölcsöket követelt. Egyszer korán reggel szokásom szerint az istállóban voltam, mikor hallom a nevemet hangosan kiáltani. Kilépek az udvarra és látom ő excellentiáját s mellette legényemet épen megsúrolt kávégéppemmel a kezében. — „Az Ön kávégépe az?” kérdé hevesen. Igen, felelém. Talán csak nem iszik reggelire kávé? folytatta kérdését emelkedett hangon. De igen — viszonzám — mit is reggelizzek mást? „Komisz kenyeret — felelé dörgő hangon — én még ezredes koromban is komisz kenyeret ettem és ha Ön már most így kezdli, úgy hadnagyi fizetésével be nem érheti s kénytelen adósságot csinálni, de ha én azt megtudom, hát becsukatom.”

En e beszédet ugyan rossznak nem találtam, de az előljárói hatáskörön minden esetre túlmenőnek, miért is azt nem követtem. Más ember azonban e tanácsnak nagy hasznát vette. Volt ugyanis az egyik ezredben egy főhadnagy, pontos, rendes ember, aki azonban nem hagyott magával packázni. Ezt ezredese valami okból el akarta helyezni, de nem tehetette azt a hadosztályparancsnok tudta nélkül, akitől úgy félt, mint a tűztől. Máriássy pedig mielőtt határozott volna, meg akarta ismerni a főhadnagyot közelebbről s azért meghívta magához ebédre. Amint az megjelenik, csudálkozva veszi észre, hogy ő az egyedüli vendég. Ez jelent valamit, mondja hozzám fordulva. — Nekem is úgy látszik. — De hát mi a manót akarnak én velem? Azt nem tudom, mondám, csak annyit gyanítok, hogy ő excellentiája meg fog examinálni. Kérdezni fogja, van-e adósságod, hol étkezel, mit reggelizel stb. És itt egy jó tanáccsal szolgálhatok. Ha kérdezi, mit reggelizel, mondd, hogy komisz kenyeret. — A patvarba. — De igenis, komisz kenyeret, mondám ünnepélyes hangon és pedig szalonna nélkül. A főhadnagy nevetett rajta, de mert bennem jóakaróját látta, megígérte, hogy tanácsomat követni fogja. Erre megjelenik ő excellentiája és leülünk az asztalhoz hárman. Alig estünk át a mar-

hahúson, már megkezdődött a vallatás. Néhány kérdés után a reggelire kerül a sor. „Kegyelmes Uram — mondja bizalmas hangon a főhadnagy — én e tárgyról nem szeretek beszélni, de itt magunk között vagyunk s így nyíltan bevallom, hogy csak komisz kenyeret eszem, még pedig szalonna nélkül.” A principálisom szemmel szikráztak az örömtől és diadalmas arccal nézett rám, majd a főhadnagyra mutatva megjegyzi: „lássa, ez az igazi katona.” Azután a főhadnagyzhoz fordulva gúnyolódó hangon tevő hozzá: „a segédem kávéét iszik, képzelje kávéét, mint valami nagyságos kisasszony.” A főhadnagy szerencséje ezzel meg volt állapítva s jaj volt annak, aki ellene ezentúl szólani mert.

Ez Nagyszébenben történt, Erdélyben, hová principálisom Kassáról áttételezt, hogy a gyalogságot rendbe szedje. Tartós béke idején a központtól nagyon távol eső tartományokban végre is el lesz hanyagolva a szolgálat. Tábornokok és ezredek a kényelemnek adják magukat, a többi tiszt követi e példát és végre csak azt hallja a főhaditanács Bécsben, hogy ez, vagy amaz a hadosztály hanyatlóban van. Így történt ez akkor az erdélyi sereggel, ahová Máriássy a gyalogság, báró Jellasich pedig — a későbbi horvát bán — a lovasság reorganisatiojára küldetett ki,⁵ mert mindkettő igen erélyes ember hírében állott. „Vas pálcával, tatár khán módjára kell uralkodnom” — mondja hozzám meglegedett hangon és nemokára észreveszem, mikép nem idegenkedik attól, hogy ezen tatár bánásmódot épen rajtam kezdje. Az átvételnél rendelt valamit: „ebéd után azonnal elvégzem” mondtam. „Micsoda — visszonzá — Ön talán ma még ebédelni is akar?” Ránéztem és jelentettem, hogy valamit tegyen félre.

Nagyszében akkor a szász nemzetnek fővárosa volt. Egy csodálatos status in statu. Olyan előjogokkal bírtak a szászok, amilyenekkel a magyar nép sohasem dicsekedhetett. A földnek mindig szabad tulajdonosai voltak, önmaguk által szabadon választott hivatalnokok útján intézték az önkormányzatot, községi és városi szervezetük kezdettől fogva municipális volt a szó legtagasabb értelmében, végre grófjukat is szabadon választották. És ennyi nagylelkűség sem csinált belőlük jó magyarokat. Etekintetben a szepesi szász nagyon is különbözik az erdélyitől.

Szebennek társalgási körei akkora igen élénkek voltak. Itt állomásozott az erdélyi főhadnagyok és katonák és polgári tisztviselők a legharatságosabb egyetértésben éltek egymással. A fiatal tisztek minden háznál tárt karokkal fogadtattak. A főhadnagy kormányzó Moór lovassági tábornok,⁶ a kincstartó gróf Nemes és a katonai főbiztos báró Bruckenthal az egész farsangon át rendszerint minden héten adtak egy bált a házuknál. Kisebb táncvigalom pedig naponta volt az egyes házaknál. Mi fiatalabb tisztek

⁵ Ez nyilvánvaló tévedés, mert a későbbi horvát bán, az itt szóbanforgó időben, még csak százados volt. De különben is mindig a gyalogságnál szolgált, s így már csak ezért se bízhatták meg az erdélyi lovasság ráncbaszedésével.

⁶ Helyesen: Br. Mohr János, lovassági tábornok, az 5. dragonyos ezred tulajdonosa.

voltunk a főtanácsosok s mert a principálisomon kívül minden tábornoknak volt neje, azokkal szemben különösen figyelmesen viselkedtünk. Ez által nem egyszer oly előnyöket nyertünk, miket Haus ezredes, a helybeli őrsereg parancsnoka nem szívesen látott. Egyszer a császár neve- vagy születésnapján gróf Nemes bált ad és Haus ezredes elrendeli, hogy a tisztek ezen ünnepélyes alkalmából teljes szolgálati díszben jelenjenek meg. Ez bosszantotta a fiatal tiszteket, hogyan táncoljanak szűk nadrágban, magas stíblivel? Összbeszéltek. Forma-ruhában szándékoztak ugyan menni, de kényelmes bugyogóban. Erre a főhadri kormányzó engedelmé volt szükséges. Ki eszközölje ezt ki? Megállapítják, hogy erre én volnék a legalkalmasabb. Megkísérlem. A főhadri kormányzó segédje és egyben veje: báró Defin jó barátom volt, a kegyelmes asszonynál is gratiában állottam. Mindkettőhöz folyamodtam és megkaptuk az engedélyt. A fiatal tisztek tomboltak örömlükben, de Haus ezredes kompromittálva érezvén magát, azonnal a principálisomhoz fut és ott rámutat azon veszedelemre, mely a dámák befolyását érvényesülni engedi, úgy hogy még a szolgálati parancsokat is ellenőrzik. Ilyen beszéd víz volt a principálisom malmára. Rögtön kardot köt és a főhadri kormányzóhoz siet. Az engedelem visszavonatott, Haus ezredes pedig rapporton ismétli parancsát. De most attól tart a vezetőség, hogy a tisztek fejességéből nem fognak táncolni. Erre azonban a táncra való felügyeletet, mint akárcsak egy balletmester, maga Máriássy veszi át és mondhatom, úgy megtáncoltatott bennünket, hogy mindnyájunk üstöke párolgott és élénkebb táncvigalomra Szebenben egyetlen öreg dáma sem emlékezett. Haza érkezve, tatár khánom be nem csukatott ugyan, mint számtalanszor ígéré, de égett a házam egy álló hétig.

A segédtszti szolgálatot Máriássy oldala mellett megszeretni nem tudtam, sőt az hovatovább mindinkább kellemetlenebbé vált, mert principálisom nemcsak a magyar irodalommal való foglalkozást tiltotta meg, hanem gúnytárgyává is tette írói voltomat s midőn a bevégzett szolgálat után valami jó munkát vettem a kezembe, eléggé mulatságosan utánozta, hogy vetem magamat székre, hogyan olvasok és pöfékelek mellette.

Belátva végre azt, hogy mi sehogy sem illünk egymáshoz, elbocsáttatásomat kértem. Ez meg is lett ígérve, de meg nem tartatott. Ismétlém kérésemet, de felváltásomra semmi intézkedés sem történt. Így ment ez egy ideig, hogy főnökömet hetenként kellett ígéreteré emlékeztetnem. De ő ilyenkor nem is adott választ, hanem fűtörészve kitekintett az ablakon és addig hagyott állni, míg az állapotot eluntam és eltávoztam. Azalatt krónikus betegségbe esett, baja veszedelmessé vált és én beláttam, hogy ily helyzetben segédjét nem változtathatja, tehát szó nélkül türtem sorsomat és kérelmemet meg sem ismétlem, míg teljesen meg nem gyógyult, és az ily változást alkalmatlanság nélkül eltűrhetett. A főnököm már azt hitte, hogy megadtam magamat, midőn egy szép nap reggelén régi nótámat kezdtem dudolni s hozzátevém, mikép betegsége alatt csak figyelemből nem erőltettem felmentésemet, mely körülmény azonban kérésem valahárai teljesi-

tését érdemli. Ő excellentiája erre roppant dühbe jött s tudtomra adta, hogy azonnal új segédtszert fog az ezredhez írni s engem többé meg nem tart, ha mindjárt térdenállva kérném is meghagyásomat. Ebből azonban semmi sem lett. Végre beláttam, hogy áthelyezésemet rendes úton el nem érhetem, így hát cselhez kellett folyamodnom.

A principálisomnak súlyos hólyagbaját az orvosok is, meg ő maga is halálosnak tartották, azonban odavetődik egy ezredbeli orvos, székely születésű és 40 maláta fürdővel úgy talpra állítja ő excellentiáját, mintha sohasem lett volna baja. Megmentőjét jól megjutalmazta és annak ezentúl minden szava evangélium vala előtte. Ezt észrevettem s barátságban állván a lelkes magyar férfiuval, arra kértem fel, hogy húzna ki a sárból, mire ő késznek mutatkozott. Történetesen akkor kisebb szemgyulladásban szenvedtem s ő azt a principálisom előtt súlyos következményekkel járható állapotnak tüntette fel és ha rögtöni fürdőkkel azon nem segítünk, öreg napjaimra gyászos következményekkel járhat. A főnököm ezt elhitte s mert nekem ártani nem volt szándékában, elbocsátott a budai fürdőbe. Onnan már nem is tértem vissza Kassára, hanem egyenesen ezredemnél jelentkeztem. Itt váratlan megjelenésem az ezredest annyira meglepte, hogy rögtön tanácsolta, térjek vissza régi helyemre, mert az ezredtulajdonos a küszöbön álló előléptetéseknél el fog mellőzni. E tekintetben megnyugtattam ezredesemet, mert tudtam, hogy Máriássy ezt meg nem teszi. És valóban alig telt el pár hét, megérkezett ő excellentiája irata, melyben az ezredet értesíti, hogy szolgálattal teljesen meg volt elégedve, de sőt hogy magamviselését a tiszteknek mintául ajánlja. Az előléptetéskor pedig nem csak hogy el nem mellőzött, de még át is ugrottam három előttem álló ezredbeli bajtársamat.

Máriássy azután szinte elhalmozott kegyeivel, soron kívül léptetett elő alkapitánnyá, majd mint legfiatalabb főkapitánynak egy gránátos századot adott. Mikor ennek átvételére Kassán keresztül utaztam, felkerestem őt jelentéstétel végett. Akkor mint nyugalmazott tábornoszernagy a maga házában lakott. Annak udvarán régi kocsisára bukkantam, ki elmondta, hogy a régi paripák még mind megvannak és holtigtartó abrakot nyernek. Azután, hogy jobban lássam az általam is kedvelt állatokat, amelyeken azelőtt annyiszor nyargaltam, kivezettettem azokat egyenkint az istállóból, nevükön szólítottam és simogattam. Ott volt a háznál még az öreg komornyik is s midőn az engem észrevett, az ablakhoz hívta ő excellentiáját, ki látván mit teszek, annyira ellágyult, hogy szeméből könnyek gördültek. Egy hétig tartott akkor vissza ezredtulajdonosom és vendégelt, és mikor magam is nyugalomba léptem, tudom, hogy nála ingyen lakást és ellátást kaptam volna. És mégis korábbi bánásmódja bizonyos keserűséget hagyott bennem, melyet ő excellentiája minden későbbi kegye sem bírt teljesen szétoszlatni. Mihelyt szolgálati viszonyunk megszakadt, elváltunk egymástól és össze nem jöttünk többé e világon. Ezzel azonban árnyékot nem akarok vetni emlékére. Erőteljes ember volt, bátor szív, szigorú, de sohasem igazságtalan."

Közli Markó Árpád.